

JAROSŁAW NARĘKIEWICZ

**KIERUNKI ZMIAN W STRUKTURZE GEOGRAFICZNEJ
POLSKIEGO HANDLU ZAGRANICZNEGO W LATACH 1990–2008**

W wyniku oddziaływania wielu czynników we współczesnym handlu międzynarodowym zachodzą nieustanne przeobrażenia. Wydarzenia o charakterze politycznym, ekonomicznym i społecznym w ostatnich kilkunastu latach przyczyniły się do poważnych przekształceń w strukturze handlu międzynarodowego. Wśród nich warto wymienić przede wszystkim upadek systemu komunistycznego i rozpoczęcie przez kraje socjalistyczne procesu transformacji systemu społeczno-gospodarczego. Za bardzo ważny czynnik należy uznać również postępujący proces różnicowania się krajów rozwijających, czego wyrazem może być niezwykle dynamiczny rozwój gospodarczy niektórych krajów azjatyckich, wśród których na uwagę zasługują zwłaszcza wyniki osiągnięte przez Chiny oraz Indie. Zmiany w strukturze geograficznej handlu międzynarodowego są więc swego rodzaju odzwierciedleniem procesów zachodzących we współczesnej gospodarce światowej.

Polska rozpoczęła proces radykalnych przemian ustrojowych, czyli przejścia od gospodarki centralnie planowanej do rynkowej, 1 stycznia 1990 roku. Wśród czynników politycznych, określających kierunek tych zmian, główną rolę odegrała reorientacja na kraje demokratyczne o gospodarce wolnorynkowej. Dzięki transformacji systemu społeczno-gospodarczego możliwe stały się przekształcenia własnościowe i odstąpienie od zasady monopolu państwa w handlu zagranicznym. Zwiększenie udziału sektora prywatnego w gospodarce miało z kolei przyczynić się do coraz sprawniejszego funkcjonowania mechanizmu rynkowego w naszym kraju, tak aby gospodarka Polski mogła się w pełni włączyć się do systemu gospodarki światowej.

wej. Zmiany, które zaszły w naszym kraju po 1990 roku, nie pozostały bez wpływu na przekształcenia w polskim handlu zagranicznym, w tym także w jego strukturze geograficznej.

Celem artykułu jest analiza zmian zachodzących w strukturze geograficznej obrotów polskiego handlu zagranicznego w okresie transformacji gospodarczej na tle tendencji występujących w handlu międzynarodowym. W artykule szczególną uwagę zwrócono na rolę, jaką odgrywają współcześnie w handlu zagranicznym Polski kraje Unii Europejskiej oraz wybrane kraje, zajmujące czołowe pozycje w handlu światowym.

1. Przekształcenia w strukturze geograficznej handlu międzynarodowego

W strukturze geograficznej światowych obrotów towarowych – w układzie grup krajów (regionów ekonomicznych) – w latach 1990–2008 nie zaszły zasadnicze zmiany (por. tabelę 1). Przez cały czas dominującą rolę odgrywały kraje rozwinięte gospodarczo, które eksportują przede wszystkim wyroby o wysokim stopniu przetworzenia. W poszczególnych latach przypadało na nie od 60 do 70% światowego eksportu (średnio około dwóch trzecich), choć od początku XXI wieku, a zwłaszcza w latach 2005–2008 ich udział stopniowo się obniżał (spadek poniżej 57% w 2008 roku). Sytuacja w imporcie przedstawiała się podobnie. Warto podkreślić, że wśród krajów rozwiniętych główną rolę odgrywała Unia Europejska (d. EWG), na którą we wspomnianym okresie przypadało średnio około 40% światowego handlu.

Drugą grupę tworzyły kraje rozwijające się, które z kolei (z wyjątkiem krajów nowo uprzemysłowionych od lat sześćdziesiątych XX wieku, a w późniejszym okresie także innych krajów eksportujących wyroby przetworzone) specjalizowały się w eksporcie surowcowo-rolnym. Ich udział mieścił się (do 2004 roku) w przedziale 25–33%, ale w latach 2005–2008 znacznie wzrósł i przekroczył 38%.

Na podkreślenie zasługuje również wyraźny spadek znaczenia w handlu międzynarodowym, głównie w latach dziewięćdziesiątych XX wieku, krajów transformacji gospodarczej (kraje Europy Południowo-Wschodniej i Wspólnoty Niepodległych Państw)¹. Tak gwałtowne obniżenie się ich udziału w znacznej mierze wyni-

¹ Skład tej grupy krajów po 1990 r. znacznie się zmienił. Szerzej na ten temat zob. *Międzynarodowe stosunki gospodarcze. Wybrane zagadnienia*, red. J. Dudziński, H. Nakonieczna-Kisiel, Wydawnictwo ZSB, Szczecin 2007, s. 58–59.

kało z konieczności rozpoczęcia złożonego i długotrwałego procesu przekształcania systemu społeczno-gospodarczego. W ciągu kilku ostatnich lat ich rola wprawdzie wzrosła, ale mimo to łączny udział wszystkich krajów tego regionu w handlu światowym nadal pozostaje stosunkowo niewielki (około 4% w 2008 roku), a jedynym liczącym się dostawcą towarów (głównie surowców) na rynek międzynarodowy jest Rosja.

Za niezwykle interesujące należy uznać przemiany zachodzące w obrębie krajów rozwijających się, ponieważ jest to liczna i bardzo zróżnicowana grupa. Przede wszystkim należy podkreślić fakt, że choć w latach 1990–2008 udział krajów rozwijających się w handlu międzynarodowym, o czym już wspomniano, dość wyraźnie wzrósł – to jednak po wyłączeniu z tej grupy Chin przyrost ten był już znacznie niższy. To właśnie niezwykle wysokie tempo wzrostu obrotów towarowych tego kraju w znacznej mierze przyczyniło się do poprawy pozycji wszystkich krajów rozwijających się.

Tabela 1. Handel światowy według głównych grup krajów w latach 1990–2008 (%)

Grupy krajów	1990	1995	2000	2003	2005	2008
	Eksport					
Kraje rozwinięte gospodarczo	72,26	69,93	65,72	65,05	60,39	56,57
w tym Unia Europejska (27)	44,41	42,27	37,95	41,66	38,75	36,65
Kraje rozwijające się	24,33	27,72	31,88	32,21	36,15	38,67
w tym bez Chin	22,55	24,85	28,01	26,40	28,89	29,76
Kraje transformacji gospodarczej	3,41	2,35	2,40	2,74	3,46	4,76
Świat ogółem	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
Import						
Kraje rozwinięte gospodarczo	73,72	69,13	69,61	68,67	65,77	61,48
w tym Unia Europejska (27)	44,67	40,56	37,64	40,10	38,28	37,42
Kraje rozwijające się	22,39	28,68	28,81	29,12	31,72	34,79
w tym bez Chin	20,91	26,16	25,43	23,81	25,60	27,85
Kraje transformacji gospodarczej	3,89	2,19	1,58	2,20	2,51	3,73
Świat ogółem	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Źródło: UNCTAD Handbook of Statistics 2009 online, <http://www.unctad.org>.

Na czele listy największych eksporterów towarów od wielu lat znajdują się Stany Zjednoczone, Niemcy i Japonia, a w ostatnim czasie także Chiny (por. tabelę 2).

Na dalszych miejscach znajdują się inne najbardziej uprzemysłowione kraje świata (Francja, Wielka Brytania, Włochy, Kanada, Holandia i Belgia).

Oceniając sytuację innych czołowych krajów zaliczanych do rozwiniętych gospodarczo, warto zwrócić uwagę na spadek znaczenia Japonii, ponieważ w 1990 roku na ten kraj przypadało 8,2% światowego eksportu, podczas gdy w 2008 roku już tylko 4,9%, oraz Wielkiej Brytanii (spadek odpowiednio z 5,3% do 2,8%). Na uwagę zasługuje również bardzo silna i stabilna pozycja Holandii i Belgii, ponieważ kraje te, mimo stosunkowo niewielkiej liczby ludności, są w stanie realizować tak duże obroty handlowe.

Tabela 2. Główni eksporterzy i ich udział w eksporcie światowym w latach 1990–2008 (%)

1990		2000		2005		2008	
kraj	udział	kraj	udział	kraj	udział	kraj	udział
Niemcy	11,8	USA	12,1	Niemcy	9,3	Niemcy	9,1
USA	11,3	Niemcy	8,6	USA	8,7	Chiny	8,9
Japonia	8,3	Japonia	7,4	Chiny	7,3	USA	8,1
Francja	6,2	Francja	5,1	Japonia	5,7	Japonia	4,9
Wielka Brytania	5,3	Wielka Brytania	4,4	Francja	4,4	Holandia	3,9
Włochy	4,9	Kanada	4,3	Holandia	3,9	Francja	3,8
Holandia	3,8	Chiny	3,9	Wielka Brytania	3,7	Włochy	3,3
Kanada	3,7	Włochy	3,7	Włochy	3,6	Belgia	3,0
Belgia ^a	3,4	Holandia	3,6	Kanada	3,4	Rosja	2,9
ZSRR	3,0	Hongkong	3,2	Belgia	3,2	Wielka Brytania	2,8

^a Łącznie z Luksemburgiem.

Źródło: UNCTAD Handbook of Statistics 2008, United Nations, New York–Geneva, s. 10–16;
World Trade Report 2009, WTO, Geneva 2009, s. 15.

Za bardzo istotną zmianę w układzie czołowych eksporterów należy uznać systematyczny wzrost znaczenia Chin, które w 2007 roku zajęły drugie miejsce, a jeszcze w 1996 roku w ogóle nie znajdowały się wśród dziesięciu największych eksporterów. W ostatnich latach to właśnie Chiny należy uznać za jeden z nowych i niezwykle ważnych ośrodków wzrostu światowego handlu. Stało się to możliwe dzięki otwieraniu chińskiej gospodarki i niezwykle intensywnej intensyfikacji kontaktów handlowych z zagranicą². Utrzymujące się bardzo wysokie tempo wzrostu chińskie-

² Szerzej na ten temat zob. U. Płowiec, *Rozwój Chin a gospodarka światowa*, „Ekonomista” 2006, nr 5.

go eksportu w porównaniu z dynamiką eksportu Niemiec i USA pozwalały jeszcze do niedawna przypuszczać, że już w ciągu kilku najbliższych lat Chiny mogą zostać największym światowym eksporterem. Wiele zależy jednak od tego, w jakim stopniu gospodarka chińska zostanie dotknięta skutkami światowego kryzysu gospodarczego, gdyż chiński eksport jest silnie uzależniony od popytu zgłaszanego przez gospodarki USA, Unii Europejskiej i innych ważnych partnerów handlowych.

Wśród krajów transformacji gospodarczej w ciągu kilku ostatnich lat można zaobserwować wyraźną poprawę pozycji Rosji (9 miejsce i 2,9% światowego eksportu w 2008 roku), do czego przyczyniły się z pewnością dwa podstawowe czynniki: bardzo wysoka dynamika wolumenu rosyjskiego eksportu i wspomniany już wzrost cen surowców (głównie energetycznych oraz w mniejszym stopniu metali), które odgrywają główną rolę w eksporcie tego kraju.

2. Ewolucja struktury geograficznej obrotów polskiego handlu zagranicznego

Wspomniane przemiany w polskiej gospodarce nie pozostały bez wpływu na przekształcenia w strukturze geograficznej polskiego handlu zagranicznego (por. tabelę 3), która zaczęła się zmieniać jeszcze pod koniec lat osiemdziesiątych XX wieku. Pierwszym charakterystycznym efektem tych zmian było wyraźne zwiększenie w obrotach naszego handlu zagranicznego – roli krajów rozwiniętych gospodarczo, w tym zwłaszcza europejskich. Kraje wysoko rozwinięte współcześnie zdecydowanie dominują w polskim handlu zagranicznym, a ich udział jest znacznie wyższy niż w całym handlu międzynarodowym³. W latach 1990–2008 odsetek przypadający na tę grupę krajów w polskim eksporcie wzrósł o prawie 25 punktów procentowych i obecnie (dane za 2008 rok) ich udział wynosi 83%. Za interesujący można uznać fakt, że odsetek przypadający na wspomnianą grupę krajów po stronie importu początkowo również wzrósł (z 63,8% w 1990 roku do 76,3% w 1993 roku), ale później stopniowo się obniżał do 69,3% w 2008 roku.

Inaczej przedstawia się sytuacja w wymianie z krajami rozwijającymi się. Wspomnianemu wzrostowi udziału krajów wysoko rozwiniętych w polskim ekspor-

³ Klasyfikacje krajów (podział na grupy krajów i ich skład) stosowane przez Konferencję Narodów Zjednoczonych do spraw Handlu i Rozwoju (United Nations Conference on Trade and Development – UNCTAD) i Główny Urząd Statystyczny (GUS) zarówno w przeszłości, jak i obecnie nieco się od siebie różnią. Według GUS trzecią grupą, oprócz krajów rozwiniętych i krajów rozwijających się, są kraje Europy Środkowo-Wschodniej, a według UNCTAD – kraje transformacji gospodarczej.

cie towarzyszył prawie trzykrotny spadek udziału krajów rozwijających się, z 18,2% w 1990 roku do 6,7% w roku 2008. Z kolei w tym samym okresie wzrósł po stronie importu udział krajów rozwijających się (z 13% do 19,1%). Odzwierciedleniem tej tendencji jest bardzo silny wzrost ujemnego salda obrotów realizowanych z tą grupą krajów (w 2008 roku aż 27,8 mld USD)⁴. Zjawisko to jest szczególnie widoczne w handlu z krajami azjatyckimi, głównie z Chinami i Koreą Południową.

Sytuacja w handlu z krajami Europy Środkowo-Wschodniej przedstawia się dość jednoznacznie⁵. W analizowanym okresie ich znaczenie mocno spadło zarówno w polskim eksporcie, jak i imporcie. O ile w 1990 roku udział tych krajów w eksporcie i imporcie wyniósł 23,2%, o tyle w 2008 roku w eksporcie na kraje te przypadło 10,3%, a w imporcie 11,6%. W tym wypadku jednak do obniżenia się roli tej grupy krajów przyczyniły się przede wszystkim przekształcenia w jej składzie, a zwłaszcza przystąpienie Czech, Słowacji, Węgier, Słowenii, Rumunii, Bułgarii, Litwy, Łotwy i Estonii do Unii Europejskiej.

Tabela 3. Struktura geograficzna obrotów polskiego handlu zagranicznego w latach 1989–2008 (%)

Grupy krajów	1990	1994	1998	2000	2002	2004	2006	2008
	Eksport							
Kraje rozwinięte	58,6	75,4	73,6	76,3	75,1	85,2	83,2	83,0
w tym Unia Europejska	44,3	62,7	68,3	69,9	68,7	79,1	77,4	77,8
Kraje rozwijające się	18,2	10,1	5,3	6,4	5,9	5,8	6,1	6,7
Kraje Europy Środkowo-Wschodniej	23,2	14,5	21,1	17,3	19,0	9,0	10,7	10,3
Import								
Kraje rozwinięte	63,8	75,1	74,7	70,9	70,2	75,9	70,2	69,3
w tym Unia Europejska	43,9	57,5	65,6	61,2	61,7	68,2	63,2	61,9
Kraje rozwijające się	13,0	10,6	11,9	10,6	12,7	14,2	17,4	19,1
Kraje Europy Środkowo-Wschodniej	23,2	14,3	13,4	18,5	17,1	9,9	12,4	11,6

Źródło: *Rocznik statystyczny handlu zagranicznego*. GUS, Warszawa (za odpowiednie lata).

⁴ W tym samym roku deficyt w handlu z krajami rozwiniętymi wyniósł zaledwie 1,9 mld USD, a z krajami Europy Środkowo-Wschodniej 6,8 mld USD. Por. *Mały Rocznik Statystyczny Polski 2009*, GUS, Warszawa 2009, s. 380.

⁵ W 2008 r. są to (według GUS) następujące kraje: Albania, Białoruś, Chorwacja, Mołdowa, Rosja i Ukraina.

Od początku okresu transformacji polski handel zagraniczny cechują silne powiązania z jednym partnerem. Są nim Niemcy, które od 1990 roku stały się dla nas głównym zagranicznym rynkiem zbytu oraz zaopatrzenia (por. tabele 4 i 5). W roku 1995 nawet aż 38% towarów sprzedawanych za granicę trafiało do naszego zachodniego sąsiada. Pozycja Niemiec, choć przez cały czas dominująca, w następnych latach powoli ulegała osłabieniu. Świadczy o tym spadek udziału tego kraju w polskim eksporcie w latach 1995–2008 o 13 punktów procentowych. Było to spowodowane między innymi długotrwałą dekoniunkturą, która dotknęła rynek niemiecki. Oznacza to jednak, że nadal mamy do czynienia z dużym uzależnieniem obrotów polskiego handlu zagranicznego od sytuacji gospodarczej naszego głównego kontrahenta. Cechą charakterystyczną polsko-niemiecką wymianę towarową w latach 1990–2008 była wyraźna asymetria obrotów. Przykładowo, w 2008 roku udział Niemiec w polskim eksporcie wyniósł 25%, a w imporcie 23%, natomiast dla Niemiec handel z Polską stanowił zaledwie 3–4% łącznych obrotów tego kraju z zagranicą.

Tabela 4. Najważniejsi partnerzy w polskim eksporcie w latach 1990–2008 (%)

1990		1995		2000		2008	
kraj	udział	kraj	udział	kraj	udział	kraj	udział
Niemcy	25,1	Niemcy	38,3	Niemcy	34,9	Niemcy	25,0
ZSRR	15,3	Holandia	5,6	Włochy	6,3	Francja	6,2
Wielka Brytania	7,1	Rosja	5,6	Francja	5,2	Włochy	6,0
Szwajcaria	4,7	Włochy	4,9	Holandia	5,0	Wielka Brytania	5,8
Czechosłowacja	4,1	Wielka Brytania	4,0	Wielka Brytania	4,5	Czechy	5,7
Austria	3,9	Francja	3,6	Czechy	3,8	Rosja	5,2
Francja	3,2	Ukraina	3,2	USA	3,1	Holandia	4,0
Holandia	3,1	Czechy	3,0	Belgia	2,9	Ukraina	3,7
Włochy	2,9	USA	2,7	Rosja	2,7	Szwecja	3,2
USA	2,7	Szwecja	2,5	Szwecja	2,7	Węgry	2,8

Źródło: *Rocznik statystyczny handlu zagranicznego... (za odpowiednie lata);
Handel zagraniczny styczeń–grudzień 2008 r., GUS, Warszawa 2009.*

Z innych krajów rozwiniętych gospodarczo stosunkowo dużą rolę w polskim handlu zagranicznym (podobnie jak w handlu międzynarodowym) odgrywają obecnie Francja, Włochy, Wielka Brytania i Holandia. Ich udziały są jednak znacznie niższe niż Niemiec i mieszczą się w przedziale 4–8%. W roku 2008 drugim po Niem-

czech partnerem handlowym w naszym eksporcie była Francja, a trzecim Włochy. Czwartym rynkiem zbytu dla polskich towarów od kilku lat jest Wielka Brytania. W roku 2008 jej udział w polskim eksporcie wyniósł prawie 6%, przy czym warto podkreślić, że w wymianie z tym krajem Polska uzyskała najwyższe, biorąc pod uwagę grupę krajów rozwiniętych gospodarczo, dodatnie saldo obrotów (2,7 mld EUR).

Wśród nowych państw członkowskich Unii Europejskiej do najważniejszych partnerów handlowych naszego kraju można zaliczyć Czechy i Węgry. Za godny podkreślenia należy uznać fakt, że w handlu z tymi krajami od kilku lat uzyskujemy dodatnie saldo obrotów (w 2008 roku odpowiednio 1,6 i 0,7 mld EUR).

Tabela 5. Najważniejsi partnerzy w polskim imporcie w latach 1990–2008 (%)

1990		1995		2000		2008	
kraj	udział	kraj	udział	kraj	udział	kraj	udział
RFN	20,1	Niemcy	26,6	Niemcy	23,9	Niemcy	23,0
ZSRR	19,8	Włochy	8,5	Rosja	9,4	Rosja	9,7
Włochy	7,5	Rosja	6,7	Włochy	8,3	Chiny	8,1
Szwajcaria	6,4	Wielka Brytania	5,2	Francja	6,4	Włochy	6,5
Austria	5,7	Francja	4,9	Wielka Brytania	4,4	Francja	4,7
Wielka Brytania	5,7	Holandia	4,5	USA	4,4	Czechy	3,6
Czechosłowacja	3,6	USA	3,9	Holandia	3,6	Holandia	3,4
Francja	3,0	Szwecja	3,1	Czechy	3,2	Wielka Brytania	2,8
Holandia	2,6	Czechy	3,1	Szwecja	2,9	Korea Pd.	2,5
Japonia	2,3	Austria	2,6	Chiny	2,8	Belgia	2,4

Źródło: jak w tabeli 4.

Na uwagę zasługują również kontakty handlowe z krajami, które powstały po upadku ZSRR – zwłaszcza z Rosją i Ukrainą. Udział Rosji w polskim handlu zagranicznym w latach dziewięćdziesiątych XX wieku systematycznie spadał, przy czym najniższy poziom osiągnął w latach 1999–2000, a więc bezpośrednio po wybuchu w Rosji silnego kryzysu finansowego. Wraz z poprawą koniunktury na rynku rosyjskim wzrosły obroty handlowe oraz udział tego kraju w naszym handlu zagranicznym. W roku 2008 Rosja zajęła drugą pozycję wśród naszych największych zagranicznych dostawców (z udziałem 9,7%) i szóstą na liście odbiorców (5,2%). W kontaktach handlowych z tym krajem odnotowujemy ujemne saldo, które

w 2008 roku wyniosło aż 7,8 mld EUR. Wynika to przede wszystkim z bardzo dużego importu ropy naftowej i gazu ziemnego, których ceny w latach 2003–2008 gwałtownie wzrosły. Nierównowagę dodatkowo pogłębiły trudności polskiego eksportu na rynek rosyjski, spowodowane między innymi względami politycznymi.

W kontaktach handlowych naszego kraju z Ukrainą na podkreślenie zasługuje utrzymujące się tradycyjnie wysokie dodatnie saldo, które w 2008 roku wyniosło prawie 2,8 mld EUR⁶. Udział Ukrainy w naszym wywozie od kilku lat jest dość stabilny i w 2008 roku wyniósł 3,7%, a rok wcześniej nawet 4%⁷.

Stosunkowo dynamicznie rozwijały się polskie kontakty z nową światową potęgą gospodarczą – Chinami. Po znacznym spadku obrotów na początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku, nastąpił wyraźny wzrost wymiany handlowej z tym partnerem. W roku 2008 udział Chin w polskim imporcie przekroczył 8%, podczas gdy znaczenie tego kraju w naszym eksporcie było zdecydowanie mniejsze (poniżej 1%). Znalazło to również odzwierciedlenie w bardzo wysokim – z punktu widzenia Polski – deficycie handlowym, najwyższym w wymianie z naszymi wszystkimi partnerami – 10,6 mld EUR.

Interesujące jest, że z pozostałymi (poza Unią Europejską i Chinami) potęgami gospodarczymi świata Polska realizuje obroty handlowe na bardzo niskim poziomie. Na Stany Zjednoczone przypada około 2% polskiego handlu zagranicznego. Udział Japonii w imporcie utrzymuje się na podobnym poziomie, ale w eksporcie ma charakter wręcz symboliczny i wynosi zaledwie 0,2%.

3. Rola Unii Europejskiej w handlu zagranicznym Polski

Podpisanie przez Polskę we wrześniu 1989 roku z krajami EWG umowy o handlu oraz współpracy gospodarczej stworzyło ramy dla intensyfikacji wymiany towarowej. Jednak przełomem w rodzącej się współpracy było zawarcie 16 grudnia 1991 roku Układu Europejskiego. Choć cały układ, dzięki któremu Polska stała się

⁶ Dzięki temu wśród wszystkich państw, z którymi Polska uzyskała dodatnie saldo wymiany handlowej, Ukraina znalazła się na pierwszym miejscu.

⁷ Pierwsze półrocze 2009 r. przyniosło znaczne osłabienie kontaktów handlowych z Ukrainą i spadek znaczenia tego kraju w polskim handlu zagranicznym. Przyczyn tego faktu należy upatrywać w tym, że gospodarka ukraińska bardzo poważnie odczuła skutki światowego kryzysu gospodarczego. W okresie I–VI 2009 polski eksport do tego kraju spadł aż o ponad połowę (w USD), co oznaczało największy spadek wśród naszych dziesięciu głównych partnerów handlowych.

krajem stowarzyszonym ze Wspólnotą, wszedł w życie 1 lutego 1994 roku, to jego część dotycząca sfery handlowej – w formie tak zwanej umowy przejściowej – zaczęła obowiązywać już od 1 marca 1992 roku. Zgodnie z nią w ciągu 10 lat miała zostać utworzona strefa wolnego handlu artykułami przemysłowymi między Polską a Unią Europejską.

W latach dziewięćdziesiątych XX wieku obroty handlowe Polski z krajami UE zaczęły wyraźnie rosnać, przy czym dynamika wymiany towarowej z członkami Unii była o kilka punktów procentowych wyższa od dynamiki handlu z pozostałymi krajami. Jeszcze w 1990 roku udział EWG (UE) w polskim eksporcie i imporcie nie przekraczał 45%, podczas gdy w 1995 roku (po poszerzeniu o Austrię, Finlandię i Szwecję) wzrósł do 70% w naszym wywozie, a w przywozie do 65%. Udział UE w polskim handlu zagranicznym bezpośrednio przed przystąpieniem do Wspólnoty kształtował się na poziomie 60–70%

Tabela 6. Wymiana handlowa Polski z krajami UE w latach 2004–2008 (mln EUR)

Wyszczególnienie	Eksport	Import	Saldo
Nowe kraje członkowskie (UE-12)	7 779	6 567	1 212
Stare kraje członkowskie (UE-15)	40 186	42 537	-2 351
Unia ogółem (UE-27)	47 965	49 104	-1 139
	2005		
Nowe kraje członkowskie (UE-12)	9 727	7 547	2 180
Stare kraje członkowskie (UE-15)	46 427	46 167	259
Unia ogółem (UE-27)	56 154	53 715	2 439
	2006		
Nowe kraje członkowskie (UE-12)	13 452	9 416	4 036
Stare kraje członkowskie (UE-15)	55 977	54 973	1 004
Unia ogółem (UE-27)	69 429	64 389	5 040
	2007		
Nowe kraje członkowskie (UE-12)	16 261	11 228	5 033
Stare kraje członkowskie (UE-15)	64 055	66 007	-1 952
Unia ogółem (UE-27)	80 316	77 235	3 081
	2008		
Nowe kraje członkowskie (UE-12)	18 908	12 981	5 927
Stare kraje członkowskie (UE-15)	71 549	75 185	-3 636
Unia ogółem (UE-27)	90 457	88 166	2 291

Źródło: jak w tabeli 4.

O ile w latach 1990–1991 Polska miała dodatnie saldo wymiany z Europejską Wspólnotą Gospodarczą, o tyle już od 1992 roku wymiana systematycznie zamykała się deficytem. Deficyt ten powiększał się do 1998 roku, ponieważ tempo wzrostu importu było znacznie większe niż eksportu. Od roku 1999 sytuacja uległa odwróceniu i tempo wzrostu eksportu przewyższyło tempo wzrostu importu, a w związku z tym powoli się zmniejszało ujemne saldo.

W latach 2004–2008, czyli przez pierwszych pięć lat członkostwa Polski w Unii Europejskiej, łączna wartość obrotów polskiego handlu zagranicznego zwiększyła się ponad dwukrotnie. Oczywiście na osiągnięcie tak wysokiej dynamiki eksportu i importu wpływ miały także inne czynniki, takie jak koniunktura na rynku międzynarodowym, zmiany cen towarów (zwłaszcza surowców), kształtowanie się kursu złotego i inne.

W roku 2004 wyraźnie wzrósł udział Unii Europejskiej w eksporcie polskim – do 79,1%, a w imporcie do 68,2%. Jednak już w następnym okresie stopniowo zaczął się obniżać i w 2008 roku wyniósł w eksporcie 77,8%, a w imporcie tylko 61,9%. Oznacza to, że w latach 2004–2008 dynamika obrotów ogółem była wyższa (zwłaszcza w imporcie) niż dynamika obrotów z krajami UE. Dość wyraźnie się obniżył – co wydaje się szczególnie godne podkreślenia – udział krajów starej Unii (UE-15)⁸.

Wyrażane przed rozszerzeniem Unii Europejskiej opinie o zagrożeniach (między innymi dla polskich przedsiębiorców) wiążących się z wprowadzeniem pełnej swobody przepływu towarów nie znalazły potwierdzenia w praktyce. Wręcz przeciwnie, lata 2004–2008 okazały się bardzo korzystne dla polskiego handlu zagranicznego, czego wyrazem było pojawienie się w 2005 roku po raz pierwszy w wymianie z UE (od początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku) dodatniego salda (por. tabelę 6). Podobnie było w późniejszym okresie, co upoważnia do stwierdzenia, że utrzymywanie się dodatniego salda w handlu ze Wspólnotą może być tendencją trwałą⁹. Zjawisko to należy wiązać niewątpliwie z faktem, że systematycznie rosła nadwyżka z nowymi państwami członkowskimi (UE-12) – osiągając w 2008 roku

⁸ W eksporcie z 68,6% w 2003 r. do 61,4% w 2008 r. Fakt ten można potraktować jako swego rodzaju paradoks, gdyż udział UE-15 w polskim handlu powszechnie uznawany jest za miernik stopnia integracji. Szerzej na ten temat zob. W. Mroczek, *Handel zagraniczny Polski po przystąpieniu do Unii Europejskiej*, „Wspólnoty Europejskie” 2009, nr 2, s. 3–5.

⁹ Według danych GUS prezentowanych w układzie rzeczywistym (UE-25) w 2005 r. nadwyżka wyniosła 1,9 mld EUR, a 2006 r. nawet 4,4 mld EUR.

wysokość aż 5,9 mld EUR. W wymianie z państwami starej Unii w 2007 roku ponownie pojawił się natomiast deficyt, który w następnym roku jeszcze się pogłębił¹⁰. Można więc powiedzieć, że do poprawy wyników w handlu Polski z Unią Europejską przyczyniła się nie tylko sama akcesja Polski do Wspólnoty, ale również to, że przystąpiły do niej wraz z naszym krajem (lub później, czyli 1 stycznia 2007 roku) inne państwa, głównie Europy Środkowej i Wschodniej.

Podsumowując rozważania, można stwierdzić, że w badanym okresie w strukturze geograficznej zarówno handlu międzynarodowego, jak i handlu zagranicznego Polski zaszły znaczne zmiany. W wypadku obrotów polskiego handlu zagranicznego były one jednak zdecydowanie głębsze, co wydaje się zrozumiałe, ponieważ Polska zmieniła system społeczno-gospodarczy i dokonała reorientacji na kraje wysoko rozwinięte. Udział krajów rozwiniętych w handlu zagranicznym naszego kraju jest zatem wyraźnie wyższy niż w całym handlu międzynarodowym. Wynika to przede wszystkim z bardzo dużego znaczenia wymiany z krajami Unii Europejskiej, która od momentu akcesji Polski odbywa się zupełnie swobodnie, a wcześniej warunki jej prowadzenia zostały wyraźnie zliberalizowane. Z kolei udział Stanów Zjednoczonych i Japonii jest już znacznie niższy i zdecydowanie nie odpowiada roli tych krajów w gospodarce światowej. Z pewnością przyczyniły się do tego znaczna odległość i bariery w dostępie do rynków tych krajów.

W wypadku krajów rozwijających się sytuacja wydaje się bardziej złożona. Wzrosło ich znaczenie w polskim imporcie, co odpowiada ogólnemu kierunkowi zmian w handlu międzynarodowym. Jest to jednak rezultatem szybko rosnącego importu z Chin, a w mniejszym stopniu innych krajów azjatyckich (głównie Korei Południowej). Udział Chin w polskim imporcie jest bardzo zbliżony do pozycji tego kraju w całym handlu międzynarodowym. Potwierdza to również konkurencyjność (przede wszystkim pod względem cenowym) chińskich towarów i ich atrakcyjność dla polskich importerów, mimo znacznej odległości i związanych z tym wysokich kosztów transportu. Udział krajów rozwijających się w polskim eksporcie jest już

¹⁰ Do zdynamizowania handlu między nowymi krajami członkowskimi UE przyczyniła się działalność korporacji transnarodowych, a szczególnie przedsiębiorstw niemieckich. Wskutek przenoszenia pośrednich etapów produkcji część eksportu, która wcześniej trafiała z Polski do Niemiec w następstwie delokalizacji produkcji, jest dostarczana do nowych państw członkowskich UE. Por. *Gospodarka i handel zagraniczny Polski w 2007 roku. Raport roczny*, IBRKK, Warszawa 2008, s. 32.

wyraźnie niższy i od kilkunastu lat utrzymuje się na poziomie 6–7% (w tym na Chiny przypada niespełna 1%). Jest to dowód na to, że polscy eksporterzy stosunkowo słabo radzą sobie na rynkach tych krajów lub nie uznają ich za wystarczająco atrakcyjne.

Spośród krajów Europy Środkowej i Wschodniej na uwagę zasługuje utrzymujący się wysoki udział Rosji w polskim imporcie ze względu na dostawy surowców energetycznych z tego kraju.

Wydaje się, że w najbliższej przyszłości należy oczekiwać raczej niewielkich zmian w strukturze geograficznej polskiego handlu zagranicznego. Globalny kryzys finansowy i gospodarczy z pewnością przyczyni się do spadku obrotów handlu światowego, ale zjawisko to będzie miało raczej charakter przejściowy. Oczywiście wiele zależeć będzie od rozwoju sytuacji w skali całej gospodarki światowej, a zwłaszcza od możliwości szybkiej poprawy koniunktury. Może się jednak zdarzyć, że niektórzy nasi partnerzy handlowi odczują stosunkowo silnie skutki wspomnianego kryzysu, przez co ich udział w obrotach naszego handlu zagranicznego ulegnie obniżeniu.

CHANGES IN GEOGRAPHICAL STRUCTURE OF POLISH FOREIGN TRADE TURNOVER IN THE YEARS 1990–2008

Summary

Contemporary world economy is undergoing constant changes which among other things are reflected in structure of international trade. Economic and social transformation which began in Poland in 1990 has caused serious changes in geographical structure of Polish foreign trade as well.

The paper presents changes in geographical structure of Polish foreign trade turnover in the years 1990–2008 compared to tendencies in international trade. Special attention has been paid to the role of world trade leaders and European Community countries in Polish foreign trade.

Translated by Jarosław Narekiewicz